

PRIMELE ȘCOLI OSTAȘEȘTI DIN ȚARA ROMÂNEASCA (1838—1840)

Activitatea lui N. Bălcescu ca înucăr-învățător

CORNELIA BODEA și PAUL CERNOVODEANU

Reînființarea în 1830 a miliției pămîntene, după ce vreme de mai bine de un secol Principatele fuseseră lipsite cu totul de putere armată, marchează în istoria poporului român un reviriment cu rezonanțe complexe, național-politice și social-economice. Instituită în cadrul statului feudal, armata nou înființată era destinată să susțină această orînduire într-un stadiu cînd ea se afla în destrămăre datorită dezvoltării producției de mărfuri și ascensiunii capitalismului; apăra însă deopotrivă interesele burgheziei în formare, asigurînd securitatea pieții interne și a schimbului comercial prin paza granițelor și vămilor. Elementele înaintate ale societății românești vedeau în armată nucleul viitoarei forțe naționale, prin care se putea afirma dreptul la o existență statală independentă. Acest fapt explică și entuziasmul cu care a fost salutată înființarea ei de către tineretul patriotic din amîndouă țările.

În destinația sa inițială din 1830, atribuțiile miliției erau multiple. Curînd însă au fost reduse, prin trecerea în 1832 a serviciului polițienesc în sarcina dorobanților sau a jandarmilor călăreți și în 1834 a cordonului sanitar în paza grănicerilor sau a cordonașilor și a potecașilor. Armata propriu-zis, alcătuită din două arme, pedestrima sau infanteria și călărimea sau cavaleria, rămînea cu activitatea de garnizoană și cu straja ocnelor și a cîtorva puncte de pe Dunăre.

Organizarea bazei sociale a armatei corespundea, firește, tot intereselor claselor dominante. Cele două corpuri de armată numărau la început trei polcuri sau regimente, două din ele cuprinzînd cîte două batalioane (de infanterie) a cîte 586 de oameni și al treilea două escadroane (de cavalerie) a cîte 190 de oameni. După venirea la domnie a lui Alexandru Ghica, efectivele au sporit treptat, ridicîndu-se în 1842 la un total de 4 719 ostași, împărțiți în trei regimente de infanterie cu 3 519 soldați și ofițeri și un regiment de cavalerie de 1 200 de ostași și ofițeri. Ștabul armatei, sau statul-major, cuprindea pe șeful armatei, adică marele spătar, cu șapte ofițeri superiori, adjutanți ai săi. Din 1830 pînă în 1834 șef al oștirii a fost Alexandru D. Ghica; după numirea acestuia ca domn al Țării Românești, Constantin Ghica, fratele său¹.

¹ Vezi *Regulament ostășesc pentru miliția pămîntească a Prințipatului Valahii*, partea I, București, 1831; [Vladimir de Blaremburg] *Oștirea pămîntească*, în

Organizarea armatei, componența ei numerică, ca și nivelul pregătirii militare, erau încă departe de a împlini țelul unei armate moderne, de a garanta o bună apărare națională. La acest lucru contribuia între altele, după aprecierea primului istoric modern al armatei române, N. Bălcescu, și sistemul de risipire a unităților în lungul și în latul țării; dar, firește, și neștiința de carte care caracteriza gradele inferioare ale armatei și uneori pe cele superioare. Învățămîntul din Țara Românească în prima jumătate a secolului trecut era ilustrat abia de două colegii, la București și Craiova, și de alte câteva școli în capitală și orașele județene, acestea ceva mai temeinic organizate după punerea în aplicare a Regulamentului Organic. Școlile sătești au fost înființate prin lege abia la începutul anului 1838¹. Astfel, soldații recrutați din lumea satelor făceau cu atât mai greu față îndatoririlor serviciului militar. De aceea, datorită cunoștințelor sporite care se cereau pe măsura dezvoltării acestei instituții, ca și din nevoia asigurării spiritului de supunere față de domn și de reprezentanții clasei dominante și de sprijinire a rînduieiilor sociale existente în stat, în anul legislației învățămîntului elementar la sate s-a pus și problema stadiului înapoiat de cultură al subofițerilor și a trupei. S-a propus, în consecință, o încercare de suplînire a minimumului de cunoștințe pentru un număr redus de militari prin crearea unui fel de școli ostășești elementare pentru gradele inferioare din cadrul efectivelor care staționau în capitală. Foloasele, ca și în cazul școlilor de la sate, erau apreciabile din amîndouă părțile.

În studiul de față ne propunem să urmărim felul în care s-a materializat această idee de școlarizare a cîtorva elemente din rîndurile armatei Țării Românești: să deslușim cîte școli elementare ostășești au ființat în București în anii 1838—1840, cine le-a inițiat și cum au funcționat ele. Aducem în discuție prin aceasta o problemă tot atât de neclară în istoriografia noastră cu privire la rolul și activitatea lui Nicolae Bălcescu legate de întregul istoric al acestor școli.

1. Școala elementară ostășească de la Dudești.

Aparent, evenimentul înființării primei școli ostășești în cadrul miliției pămîntești se leagă de o inspecție efectuată de către domnitor la 10 iulie 1838, în rîndurile soldaților din Regimentul 3 infanterie², încazarmat atunci în București. Relatarea amănunțită a celor petrecute ne-a rămas consemnată în numărul

Anuarul Prințipatului Țării Românești, București, 1842, p. 118—122; N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Prințipatului Valahiei pînă acum*, în *Opere*, ed. G. Zane, I, București, 1940, p. 81—88; Gen. Ion I. Anastasiu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, București, 1933; Ion I. Nistor, *Organizarea oștirilor pămîntene sub regimul Regulamentului Organic* în „*Analele Acad. Rom.*”, seria III, Mem. Sect. Ist., XXV (1942—1943), p. 885—931; G. h. Smarandache, *Armata Țării Românești în sprijinul revoluției de la 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, III, București, 1963, p. 37—58 etc.

¹ Cf. V. A. Urechia, *Școalele sătești în România. Istoricul lor de la 1830—1867*, București, 1868, p. 5.

² Cf. „*Buletin. Gazetă oficială*”, VI (1838), nr. 48 (22 iulie), p. 189—190.

din 8 august al ziarului „România”¹, de sub redacția profesorilor Florian Aaron² și Gh. Hill. Autorul articolului, nesemnlat, după toate indiciile pare a fi însuși Fl. Aaron, transilvanul cu idei progresiste burghezo-democratice și susținător al tendințelor de emancipare social-națională a românilor din toate trei provinciile românești, un militant deci și pentru promovarea culturii naționale în sferile cât mai largi ale poporului. Relatarea sa are, fără îndoială, și un caracter accentuat laudativ, de rigoare, la adresa stăpînirii, condiție care — o recunoaște singur³ — asigura trecerea la cenzură.

Pe scurt deci, lucrurile par a se fi petrecut simplu și fără zăbavă. Alexandru-vodă Ghica în vizita sa, adresînd felurite întrebări soldaților, pe lângă mulțumirea ce a avut a constata „că toate ale disciplinei se urmează cu cea mai bună orînduială, a văzut cu mare plăcere isteciunea și potrivirea răspunsurilor cu care se deslușa mai toți soldații la întrebările ce li se făcea”. Domnitorul s-a bucurat de folositorul rezultat „ce vedea că aduce cu sine disciplina ostășească în luminarea minții și, prin urmare, în îndreptarea năravurilor”, ceea ce spre liniștirea celor mari se putea traduce, bineînțeles, cu înfrînarea tendințelor de împotrivire față de rînduielile sociale existente. Totodată, constatînd domnul că cei mai mulți soldați nu știau nici să scrie, nici să citească, dar că doreau cu toții să învețe, a chibzuit că „ar fi păcat să nu știe carte asemenea oameni care au ajuns a-și dezvolta ideile într-atîta înțelegere în vremea slujbei lor”. A dat în consecință dispoziție să se ia măsurile necesare spre a se înlesni soldaților învățătura de carte în timpul cît se aflau sub arme. Potrivit poruncii domnești, Mihail Ghica, marele ban, colonelul Odobescu, efor al școlilor și locțiitor al șefului oștirii, precum și Petrache Poenaru, directorul școlilor, au propus să înființeze cîte o școală în fiecare cazarmă din București; una pentru soldații infanteriști și alta pentru unitățile din cavalerie.

La o lună după vizita domnului, ziarul „România” anunța înfăptuirea primei școli pentru pedestrași, sau infanteriști, avînd încredințată predarea învățăturilor în grija „a trei iuncări dintre aceia care au ieșit mai cu știință din Colegiul Sf. Sava”⁴.

Așadar, cea dintîi școală elementară, înființată în cadrul oștirii moderne române și-a început activitatea în primele zile ale lunii august 1838, în București. În acest an, cazarma de infanterie se afla provizoriu în clădirea spitalului de la Dudești⁵. Aceasta, din cauza dărăpănării totale provocată de cutremurul de la 11 ianuarie — a hanului Beilicului de pe podul Șerban-Vodă, care servise

¹ „România”, I (1838), nr. 184, p. 727.

² Cu privire la numele lui Florian Aaron, menținem această formă, întrucît ea corespunde atît semnăturii sale autografe, cît și numelui său ca autor de cărți.

³ Cf. scrisorile lui Florian Aaron către G. Barițiu din 7/19 februarie și 11/23 aprilie 1838, publicate de G. Bogdan-Duică în „Tribuna Poporului” (Arad), 1903.

⁴ „România”, I (1838), nr. 184, p. 727.

⁵ Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 94/1838, f. 719. Cu titlu de comparație, amintim că în Moldova prima școală ostășească elementară s-a înființat de abia în ianuarie 1845 la Galați, avînd ca învățător pe Costache Teofan, candidat supleant la școala publică din acel oraș (cf. V. A. Urechia, *Istoria Școlilor de la 1800—1864*, t. II, București, 1892, p. 246).

drept cazarmă în primii ani de la înființarea armatei¹. Și fiindcă în acel an în garnizoană, în capitală, se afla de rînd — prin rotație anuală — *Regimentul 3 infanterie*, numele primei școli ostășești a rămas legată de numele aceluia regiment.

Amenajarea și înzestrarea școlii cu materiale didactice au costat 1 620,18 lei. Pentru facerea băncilor, a cercurilor și a unei table de scris s-au cheltuit 1 094 lei, pe cărți de învățat 305,16 lei, pe plăci și condeie de piatră 145,30 lei, pe călimări și condeie, pe spoitul odăii și altele 75,12 lei². Petrache Poenaru, directorul școlilor, a repartizat pentru trebuința elevilor de la școala din cazarmă, 15 aritmetici mici, 100 de abecedare partea I, alte 30 „cărțile manuale partea a 2-a“, 100 de exemplare din partea a 3-a, 5 „căligrafii“, 5 *Prescurtări de aritmetică*, 20 cărți de rugăciune partea a 2-a și 2 „păpuși“, sau gheme de sfoară, a cîte 8 parale bucata etc.³.

Îngrijitor al acestei instituții, orînduit cu administrația financiară și gospodărirea materială, a fost numit căpitanul Ștefan Stoica, bănățean de origine, om deosebit de cult și înzestrat. Șt. Stoica era un ofițer cu preocupări literare, numărîndu-se printre prenumerații Societății Filarmonice între 1833 și 1834, traducător în românește a unor piese din dramaturgia engleză și franceză și colaborator la periodicele de la Brașov, la „Curierul de ambe sexe“ și la „România“ din București⁴.

Școala elementară de la Dudești a cuprins, pe lîngă elevii recrutați din cadrul Regimentului 3, și ostași din unitățile de cavalerie, din muzica Ștabului oștirii și din unitățile Regimentului 2 infanterie, stabilite în 1838 în București sau în punctele de graniță muntene, mai apropiate (ca, de exemplu, Giurgiu, Oltenița, Călărași etc.).

Organizînd școala pentru soldați, autoritățile au fost interesate, fără îndoială, de a ridica pe ostașul țaran la o primă treaptă de cultură, pentru că au văzut în el — odată lăsat la vatră — sprijinul „legalității“ și al „ordonii“ instaurată în stat de clasa stăpînitoare.

Dar nu fără a face concesii și a aduce laude de rigoare stăpînirii pentru actul realizat, articolul din „România“ subliniază și latura pozitivă, luminstă, a noii instituții. Ca profesor de istorie și subdirector al Colegiului Sf. Sava de unde ieșiseră și cei trei iuncări învățători ai școlii ostășești, Florian Aaron afirma, cu autoritatea funcției pe care o deținea, dar și din experiența de fost dascăl la școala (sătească) de pe moșia Goleștilor, că „soldatul, după ce își va împlini anii slujbii, întorcîndu-să la satul său va fi de toți privit cu deosebită cinstită; el, deprins fiind în slujba ostășească cu bună orînduială întru toate, dobîndind și cunoștințe luminătoare prin învățătură, își va avea totdeauna casa model de curățenie, va îngriji să o înbilșugheze cu cele trebuincioase, săvîrșind la vreme și fără

¹ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 144.

² Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 91/1839, f. 17 și 28.

³ *Ibidem*, f. 19—22 și 26.

⁴ *Notițe din viața unui ostaș. Polcoveicul Ștefan Stoica* de G.N.S. București, 1912, 15 p.; I. I. Anastasiu, *Oastea română*, p. 683 și 686; lt.-col. C. Franc, *Contribuții la istoricul Marelui-Stat Major pe anii 1830—1860* în „Bul. Muz. Militar Național“, III (1939—1940), nr. 5—6, p. 83—85. Vezi și N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, II, București, 1908, p. 168.

pregetare lucrul cîmpului“¹. La astfel de oameni destoinici aveau să recurgă ceilalți locuitori pentru ajutor și povață; iar ajungînd dintre ei scriitori sau învățători în satul lor, aveau să fie scutiți și de dări. Cum adaptarea la noile condiții de dezvoltare social-economică impunea și în relațiile dintre proprietarii de moșie și săteni perfecționarea forței și capacității de muncă a țărănimii, articolul prezintă aceste relații ca pe un avantaj pentru țărani. La urmă, Florian Aaron nu uită să amintească despre „sarcina“ de căpetenie a soldatului lăsat la vatră; de a păzi, ca și cum s-ar afla în armată, îndatoririle ce i le porunca legea și de a insufla aceeași supunere și fiilor săi. Amănuntul era esențial pentru clasa conducătoare, de aceea și concluzia ce se poate trage e că față de minimul de lumină tributul era maxim.

2. *Învățătorii și elevii școlii oștășești de la Dudești.*

Numele celor trei învățători, „ieșiți mai cu știință de carte din Colegiul Sf. Sava“, sînt atestate în documentele privitoare la activitatea școlii din 1838, în ordinea vechimii și a gradelor deținute în cadrul armatei. Astfel, primul este unternobilul de clasul I *Iorgu Paraschivescu* din Regimentul 2 infanterie, apoi unternobilul de clasul al II-lea *Toma Constantin* din Regimentul 1 infanterie și iuncăr clasul al III-lea *Nicolae Bălcescu* din cavalerie.

Istoriografia noastră, cu o singură excepție², nu a consemnat decît numele lui Nicolae Bălcescu, îmbrăcat oarecum în legendă de către primul său biograf, Ioan Voinescu II. Datele transmise de Voinescu se află în necrologul pe care l-a făcut el istoricului și revoluționarului român la moartea sa³. Ele au fost preluate apoi de Grigore Tocilescu⁴ și, în urmă, de la amîndoi au intrat nemedificate în circuitul istoriei. Nimeni nu s-a gîndit să pună la îndoială exactitatea unor amintiri, transmise la o distanță de timp relativ mică, de un prieten așa de apropiat cum a fost Ion Voinescu pentru N. Bălcescu, mai ales în perioada prepașoptistă, cu toate că argumente s-ar fi putut găsi, date fiind și alte afirmații din cuprinsul aceleiași biografii infirmate de cercetarea istorică ulterioară. Observația îndreptățită în atîtea împrejurări că o părere sau o informație istorică, încetățenită cu valoare axiomatică, supusă unor verificări mai amănunțite își modifică fundamental conținutul, se confirmă și în cazul de față.

Ne vom ocupa pentru început de toți trei învățătorii militari semnați ca atare numai din punct de vedere biografic, rezervîndu-ne la urmă analiza critică a versiunii I. Voinescu II despre rolul lui N. Bălcescu în școala oștășească.

Gheorghe sau Iorgu Paraschivescu, fiu al vătafului de visterie Paraschiva și al jupînesii Manda din mahalaua Popa Soare — Vopsea de Negru — din

¹ „România“, *loc. cit.*

² I. I. Anastasiu, *Oastea română*, p. 691.

³ J. Voinescu, *Nicolae Bălcescu*, Paris, De Soye et Bouchet imprimeurs, [1853], Bibl. Academiei Republicii Socialiste România, mss. 4 077, f. 131—133.

⁴ G. C. Tocilescu, *Nicolae Bălcescu. Viața, timpul și operele sale (1819—1852)* București, 1876, 71 p.

București¹, s-a născut în 1817 fiind mai vîrstnic decî decît Nicolae Bălcescu cu doi ani. În 1832, la 15 ani, îl găsim alături de Bălcescu printre școlarii „clăsuului al 5-lea în Școala Centrală din București”, învățînd limba franceză cu profesorul Simion Marcovici². La 29 octombrie 1834 solicita intrarea în armată, fiind primit la 7 noiembrie ca „unterofițer”, echivalent cu iuncăr, în escadronul 4 cavalerie. S-a transferat însă imediat în compania, sau roata, 7 a Regimentului 2 infanterie³. Criteriile desemnării sale ca învățător nu ne sînt cunoscute: știa limbile franceză și greacă⁴, dar nu pare a se fi relevat printr-o altă însușire deosebită.

În schimb, Toma, fiul negustorului de întiiul clas Constantin Alexandru și al Luxandrei, din mahalaua Sf. Ion Nou — Vopseaua de Roșu din București⁵ —, se face cunoscut din școală ca un talentat elev al profesorului de desen Searlat Wallenstein de la Colegiul Sf. Sava. La 16 ani absolvă clasa a 4-a (2 iulie 1835)⁶ cu mențiunea „acesit”, obținînd ca premiu cîte un exemplar din *Biblioteca românească*, tipărită de Zaharia Carcalechi, la Buda, între 1821 și 1834, și din *Catehismul omului creștin, moral și soțial pentru trebuința tinerilor din școlile începătoare*, alcătuit de Fl. Aaron (1831, ed. nouă 1834), o cutie de compasuri și „figuri de desen”⁷. Atras de ideile socialismului utopic, în 1836 Toma Constantin devine profesor de desen, caligrafie, franceză și română la școala Falansterului de la Scăieni, înființat cu un an înainte de către T. Diamant și Em. Bălăceanu⁸. În cererea sa de intrare în armată (11 martie 1837), fostul profesor al școlii de la Scăieni — instituție rău văzută de oficialități și desființată între timp — nu îndrăznește să facă vreo mențiune cu privire la activitatea lui didactică depusă acolo cinci luni de zile. Se mulțumește să sublinieze doar că învățase „desenul de chipuri, de situații și de topografie” și fusese premiantul întii la caligrafie, remarcat deopotrivă la două examene de însăși măriia-sa Alexandru-vodă Ghica⁹. Toma e primit în armată la 22 martie 1837, tot ca „unterofițer nobil” la Regimentul 1 infanterie, recomandat să rămînă pe lingă Dejurstvã¹⁰.

Despre N. Bălcescu se știe de la Ion Voinescu și din alte documente că după ce și-a terminat învățăturile colegiale de la Sf. Sava a cerut mamei sale,

¹ Arh. st. Buc., *Catagrafii*, dos. 86/1838 (Culoarea de Negru, București), f. 8 v°.

² *Matricula anului 1832 a Colegiului...*, f. 78, facsimil la Șt. Pop, *Colegiul Național Sf. Sava*, în „Boabe de griu”, IV (1939), nr. 7, p. 14; Mihai Popescu, *Colegiul Național Sf. Sava. Cea mai veche școală românească*, București, 1944, p. 79.

³ Arh. st. Buc., *Ștabul Oștirii*, dos. 1/1838, f. 82 v°-83 (*Catastih de numile... ostașilor din polcu nr. 2 pã anul 1838*).

⁴ *Ibidem*, dos. 1/1839, f. 137 v°-138.

⁵ Arh. st. Buc., *Catagrafii*, dos. 82/1838 (Culoarea de Roșu, București), f. 293; *Departamentul Ostășesc*, dos. 105/1837, f. 82-84.

⁶ Arh. st. Buc., *Min. Cultelor și Instrucț. Publice-Ț. Rom.*, dos. 8309/1835, f. 4 v°. La același examen, N. Bălcescu, elev în clasa a II-a de trigonometrie a profesorului D. Pavlidis, a fost distins, la rîndul său, cu un „acesit” (*ibidem*, f. 4) și un dar în cărți (*ibidem*, f. 30 v°).

⁷ *Ibidem*, f. 31 v°.

⁸ I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, București, Edit. Politică, 1966, p. 147, 155, 246 (doc. 29), 317 (doc. 53).

⁹ Arh. st. Buc., *Departamentul Ostășesc*, dos. 105/1837, f. 82-84.

¹⁰ Arh. st. Buc., *Ștabul Oștirii*, dos. 3/1838 (*Catastih pã județe de cinurile de jos ale polcului no. 1-ii cu vechimea slujbii, anul 1838*), f. 105 v°-106; *ibidem*, *Depart. Ostășesc*, dos. 51/1839, f. 56.

„cu mare stăruință, să-l trimită în Paris pentru desăvârșirea studiilor“, dar împrejurările în care se afla atunci familia sa nu îngăduiră a i se împlini dorința. Și în acest chip, silit de stăruitoarele cereri ale pităresei Zinca și a rudelor care aveau o mare influență asupra ei¹ de a-și alege o carieră, tânărul Bălcescu „intră în slujba miliției cu rang de cadet“, adică tot iuncăr, la 8 iulie 1838, în escadronul 3 al Regimentului de cavalerie din București². Însușirile alese ale tânărului, ca și cunoștințele sale în istoria universală, aritmetică, algebră, geometrie, trigonometrie, filozofie formală, drept civil, roman și limbi străine (franceza, elina și latina)³, au determinat numirea sa ca învățător la numai o lună de la înrolare.

Din catalogul general al elevilor care au urmat învățătura școlii⁴ pentru perioada cuprinsă între 8 august și 16 octombrie 1838, reiese că ea a fost frecventată de 63 de ostași. În funcție de cunoștințele lor au fost repartizați în trei clase: 18 în clasa I de silabisit, 32 în clasa II și 13 în clasa III. În clasa I se găseau un sergent-major, sau feldfel, 5 unterofițeri sau sergenți și 4 soldați din Regimentul 3, un unterofițer și un soldat din cavalerie și un soldat din muzica Ștabului. În clasa II un unterofițer din Regimentul 1 și 5 unterofițeri și 26 de soldați din Regimentul 3; în clasa III 3 unterofițeri și 14 soldați din Regimentul 3 și un soldat din cavalerie⁵. Erau selectați deci din toate unitățile încazarmate în București sau în apropiere de București, rămânând în afară numai ostașii Regimentului 2 infanterie, care în cursul anului 1838 era stabilit cu garnizoana în Oltenia (Craiova, Ocnele Mari, Cerneți, Izvoarele, Calafat, Bechet, Celei, Turnu)⁶.

Elevii școlii de la Dudești erau toți reușiți în aceeași sală de clasă, repartizați în 12 bănci, având câte un monitor pentru fiecare bancă, după principiile de organizare ale învățămîntului lancasterian. În băncile 1—2 stăteau cei 13 elevi de clasa III, în rîndurile 3—8 32 elevi ai clasei II iar în băncile 9—12 elevii clasei de silabisire, 18 la număr⁷.

Amănunte în ceea ce privește felul în care s-au putut desfășura cursurile nu le deținem din documentele cercetate. O scurtă rememorare a principiului lancasterian aplicat în școlile elementare din țările române la acea vreme⁸ înlesnește însă formarea unei idei despre felul cum se vor fi petrecut lucrurile și în cadrul școlii ostășești din 1838. Potrivit *Noului regulament de funcționare al școlilor din întreg principatul Țării Românești*, întocmit de Petru Poenaru în 1832 și intrat în vigoare în 1833, în clasa I elevii trebuiau să învețe citirea și scrie-

¹ Cornelia Bodea și Paul Cernovodeanu, *Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu* (II), în „Studii“, XVI (1963), nr. 2, p. 380, n. 2.

² N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, ed. G. Zane, București, 1964, p. 463, nr. 2.

³ Anexa 2. Vezi și N. Bălcescu, *op. cit.*, IV, p. 35.

⁴ Arh. st. Buc., *Ștabul Oștirii*, doc. 28/1838, f. 155—160.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Dislocarea regimentelor se făcea întotdeauna primăvara, în cursul lunilor aprilie-mai (cf. Arh. st. Buc., *Depart. Ostășesc*, dos. 98/1838, f. 108; dos. 84/1840, f. 167, „Buletin. Gazetă oficială“, 1838, nr. 21 (24 martie), p. 81—82, nr. 48 (22 iulie), p. 189—190, 1839, nr. 34 (2 iunie), p. 133 etc.

⁷ Arh. st. Buc., *Ștabul Oștirii*, doc. 28/1838, f. 155—160.

⁸ V. A. Urechia, *Istoria Școalelor de la 1800—1864*, t. IV, București, 1901, p. 274—316; C. Moscu, *Istoria didacticei la români*, Bacău, 1938, p. 37—43; *idem*, *Contribuții la istoria pedagogiei românești. Sistemul monitorial în Principate*, Bacău, 1943, p. 11—12, 30 și urm.; G. Potra, *Petrache Poenaru, ctitorul învățămîntului în țara noastră 1799—1875*, București, 1963, p. 94—95.

rea după modeluri de caligrafie; în clasa II citirea se făcea pe cărți, scrierea după dictare, iar la aritmetică se memorizau cele patru operații elementare. În clasa III se predau noțiuni de gramatică și de aritmetică mai complicate, elemente de catehism și de geografie.

După sistemul lancasterian, cursurile claselor I și II se desfășurau în comun în cadrul unei săli de clasă unice, sub îndrumarea unui singur învățător. Încăperea era împărțită în două, avînd la mijloc catedra învățătorului și tabla. Într-o parte a clasei erau rînduite cele 12 bănci, iar în cealaltă se aflau 24 de semicercuri, în care intrau jumătate din numărul elevilor aflați în sală. Cînd elevii din bănci se ocupau cu scrisul și socotitul la tablă, cei din semicercuri se îndeletniceau cu cititul, iar după o oră își schimbau locurile. Elevii erau supravegheați și ajutați la învățătură de monitori, recrutați din rîndurile școlarilor cei mai înzestrați și cărora li se predau lecțiile separat de către învățători. În clasa I școlarii învățau să citească după „tabele tipărite cu slove mari, ce cuprindeau slove, silabe, ziceri, frasuri și apoi perioade alese”; pentru scriere ei se deprindeau întîi a face slove pe nisip, pe urmă... pe piatră și apoi pe hîrtie“ după „modeluri de caligrafie”; în clasa II elevii scriau numai pe hîrtie „cînd dictando, cînd după modeluri de caligrafie“, iar cititul îl făceau „slobod și cu înțelegere pe cărțile ce se vor alege într-adins“.

În ceea ce privește felul în care cei trei învățători de la școala din Dudești și-au repartizat între ei materiile de predare, rezultă, din materialul cercetat, că Iorgu Paraschivescu s-a îndeletnicit în special cu predarea aritmeticii, Toma Constantin cu scrierea și caligrafia, iar Nicolae Bălcescu cu citirea și geografia. Este greu să ni-i închipuim pîredînd toți trei împreună în două ore de clasă, ținute și acelea la două zile o dată¹. De aceea, în ceea ce privește lecțiile de „citire” și geografie ale lui N. Bălcescu, lucrurile se vor fi petrecut, desigur, și altfel decît după tipicul programului lancasterian. După relatarea lui Ion Ghica², destul de imprecisă din alte puncte de vedere, putem crede că înflăcărutul istoric își aduna elevii și în „orele de recreație”; și nu ca să-i învețe a silabisi sau să le citească el, ci ca să le povestească, cu elanul și căldura patriotismului său, „despre vitejiile românilor în luptele cu turcii, cu tătarii, cu ungurii și cu lehiile de pe vremurile lui Mircea, lui Mihai și lui Ștefan“. La una dintre lecțiile de geografie s-a petrecut de altfel și scena hazlie pe care a povestit-o apoi în repetate rînduri prietenilor, persiflînd neștiința pretențioasă a vreunui din superiorii săi ierarhici, atît de inferiori lui. Într-o zi, un șef de companie din Regimentul 3, față cu soldații ce ascultau expunerea tînarului iuncăr, l-a întrebat cu superioară neîncredere în ceea ce auzea la lecție: „Cine vreodată a putut număra cîte leghioane de oameni și de limbi mai sînt pe fața pămîntului!“³.

Cît de necesară fusese școala ostășească și cît de bogate îi fuseseră roadele, o dovedesc rezultatele obținute la finele cursurilor. Din 63 de elevi cîți au urmat în 1838, 13 s-au distins în mod deosebit „la învățătura citirii și a scrierii“, fiind apreciați de către toți trei învățătorii lor cu prilejul vizitei făcute anume de către Alexandru Ghica, la 16 octombrie 1838, la garnizoana regimentului. În lista

¹ „România“, I (1838), nr. 184 (8 august), p. 728.

² Ion Ghica, *Scrieri*, ed. P. V. Haneș, III, București, 1914, p. 381.

³ J. Voinesco, *Nicolae Bălcescu*, p. 3; C. Tocilescu, *Nicolae Bălcescu*, p. 28—29.

înfățișată atunci domnului țării¹ figurau : sergent-majorul Marin Ion meșterul, sergenții Ion Crăciunescu, Ioan Dumitrachi, Gheorghe slujitorul și Radu Popa, precum și soldații Pătru Cladoveanu, Radu Rusu, Ion Dăogaru, Prodan Ghencu, Radu curelaru, Hristache (sin) popa Matei, Nicolaie Bonciu din același Regiment 3 cu garnizoana în București și unterofițerul Ștefan Găman din cavalerie. Totalizați pe clasele absolvite, din clasa I se distingueau 2 elevi, din clasa II 6 și restul de 5 elevi din clasa III.

Examenul de sfârșit de an școlar s-a desfășurat cu toată pompa și atenția cuvenită. Relatarea pe larg din ziarul lui Florian Aaron² concordă și cu materialul didactic documentar rămas în dosarele arhivelor. Evenimentul a avut loc în zi de duminică, 16 octombrie 1838, de la orele 11 dimineața pînă la 2 după-amiaza. Elevii au fost puși să aștepte sosirea domnitorului Alex. Ghica în bănci, în plină activitate, scriind după dictare probe de caligrafie. La intrarea în clasă, purtîndu-și cea dintîi privire pe hîrțile ce scriseseră soldații, domnul a fost de-a dreptul mulțumit de cele ce vedea. Hîrțile cuprindeau pasaje din *Uechiul Testament* și maxime morale din folozofia lui Seneca³, reflectînd poate unele reminiscențe ale programului didactic de la Scăieni. Fuseseră supuși, bineînțeles, la aceste probe în primul rînd premianții celor trei clase⁴. Domnul s-a arătat mulțumit atît de conținut, cît și de formă și a considerat că succesul obținut merita a fi dat pildă regimentului întreg și numerosului public ce se adunase cu acest prilej în cazarmă. A poruncit deci de s-au scos din clasă mesele și elevii cu cărțile și cu hîrțile lor și au fost așezați în mijlocul curții. Aici marele ban Mihail Ghica, în calitatea sa de efor al școlilor, a înfățișat domnului catalogul ostașilor elevi, împreună cu lista celor propuși spre premiere. Elevii au fost chemați apoi unul cîte unul și orînduiți în cele 12 bănci după gradul învățaturii lor. Domnul a stat de vorbă cu fiecare în parte, examinîndu-i la citire și la scriere, constatînd spre satisfacția sa și a întregii asistențe că progresele realizate erau „mai presus de nădejde”. După aceasta, Iorgu Paraschivescu a continuat examinarea a vreo 17 soldați la aritmetică, relevînd aceleași progrese simțitoare.

Alexandru Ghica a mulțumit banului Mihail Ghica pentru bunele măsuri ce luase din partea Eforiei școlilor, a apreciat rîvna depusă de căpitanul Ștefan Stoica pentru bunul mers al școlii, a încurajat pe învățătorii iuncări în strădania lor și a înălțat în rang de sublocotenent, sau praporcic, pe Iorgu Paraschivescu, pe cel mai vechi dintre cei trei. A dat dispoziții apoi colonelului Solomon să facă cunoscut regimentului întreg interesul domnitorului pentru soldații care, pe lîngă disciplina slujbei ostașești, își adăugau cunoștințe prin învățatura de carte. A cerut ca ostașii care se remarcaseră acum și cei care aveau să se deosebească și în viitor la învățatură să fie cinstiți și respectați de tot regimentul. Le promitea că odată lăsați la vatră puteau deveni ușor preoți, învățători la școlile comunale etc. și în acest chip continuau a fi respectați și în satul lor.

¹ Anexa 1

² „România”, (1838), nr. 243 (18 octombrie), p. 970—971.

³ Arh. st. Buc., *Ștabul Oștirii*, dos. 28/1838, f. 142—153 (*Modeluri de caligrafie ale școlarilor de la eczamenul făcut la 16 octombrie de înălțimea-sa*).

⁴ *Ibidem*.

A doua zi după vizita făcută, prin ordin dat pe oștire¹, Alexandru-vodă Ghica exprima aceeași mulțumire și întărea hotărârile luate față de progresele realizate în cele două luni și jumătate de învățatură. Și spre mai mare pildă a recunoașterii meritelor, pe soldatul Radu Rusu², birnic în vîrstă de 25 de ani, recrut de la 17 februarie 1833, îl înălța unterofițer (sergent), pentru că dovedise mai cu deosebire progres în „știința citaniei și a aritmeticii”. La 22 octombrie 1838, prin adresa specială³ trimisă Sfatului administrativ extraordinar, domnitorul aducea laude eforului școlilor, fratele său Mihail Ghica, și lui Petrache Poenaru, directorul școlilor, pentru rîvna și osebitele sentimente patriotice de care dăduseră dovadă în organizarea școlii ostășești.

Ca urmare a poruncii domnești, colonelul Solomon a înaintat raportul său către Dejurstva oștirii, la 4 noiembrie 1838⁴, pentru „slobozirea gratificației acordate celor 63 soldați elevi”. Suma a fost eliberată proaspătului praporcic Iorgu Paraschivescu la 23 noiembrie⁵, ca s-o împartă celor în drept. Și cu aceasta se încheia frumosul episod al existenței primei școli ostășești din Țara Românească.

Regimentul 3 infanterie a mai stat în București pînă la sfîrșitul lunii mai 1839, deoarece dislocarea armatei avea loc în mod obișnuit la începutul verii. Potrivit sistemului de rotație, locul Regimentului 3 a fost preluat de Regimentul 1, care stătuse în cursul anului precedent în punctele de graniță muntene.

3. Școala clementară ostășească din Dealul Spirii, 1840.

Inițial, o dată cu hotărîrea de a se înființa școala de la Dudești, se prevăzuse să se înființeze și o școală în cadrul unităților de cavalerie din capitală. Școala pentru cavaleriști nu s-a mai realizat; în schimb, în cursul anului 1840 au funcționat alte două școli⁶: una de stat, pentru noul regiment aflat în garnizoană aici, alta din inițiativă particulară, care era o școală specială de natație și gimnastică. În broșura asupra *Administrației provizorii ruse în Țara Românească și a rezultatelor ei*, scrisă în 1840, colonelul de Gramont⁷ consemnează în mod vag

¹ Porunca domnească nr. 94 din 17 octombrie 1838, în „Buletin. Gazetă oficială” 1838, nr. 79 (19 noiembrie), p. 317—318; „România”, I (1838), nr. 260 (8 noiembrie), p. 1037; I. I. Anastasiu, *op. cit.*, p. 691. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, II, p. 101, o menționează cu data de 1839, după care e citată în P. P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1923, p. 14.

² Arh. st. Buc., *Ștăbul Oștirii*, dos. 1/1839, f. 115 v°—116 (*Catastih formular de slujba și destoinicia seldvebelilor și unterofițerilor polcului nr. 3*); *ibidem*, dos. 28/1838, f. 155; vezi și Anexa 1.

³ „Buletin. Gazetă oficială”, VI (1838), nr. 72 (31 octombrie), p. 289; G. Potra, *Petrache Poenaru*, p. 127.

⁴ Arh. st. Buc., *Depart. Ostășesc*, dos. 89/1838, f. 316.

⁵ *Ibidem*, f. 314.

⁶ Nu includem aici școala de cîntăreți sau Corul de pe lângă Ștăbul Oștirii, format din aproape 36 de soldați și înființat în 1836, sub conducerea preotului militar Visarion (Cf. L. Nădejde, *De la Horul Ștăbului Oștirii la Conservatorul din București*, în SCIA, II (1955), nr. 3—4, p. 315; N. Vătămănu, *Cîteva știri noi cu privire la Nicolae Filimon*, în „Viața Românească”, XVIII (1965), nr. 11, p. 115—120).

⁷ Le Colonel Vicomte A. L. de Gramont, *De l'administration provisoire russe en Ualachie et de ses résultats*, Bucarest, 1840, p. 61.

că „din inițiativa domnitorului s-au înființat școli lancasteriene pentru instruirea morală și fizică a soldatului“. Și că, „dintr-o sută, mai mulți de jumătate știu să citească și să scrie, și cîțiva au ajuns chiar să cunoască primele noțiuni de aritmetică. Pentru exercițiile fizice — continuă informația — s-a înființat o școală de natație și gimnastică, unde soldații se dedau acestor exerciții pe cheltuiala principelui domnitor“. O informație similară, probabil utilizînd pe cea precedentă, se află și în lucrarea consulului Prusiei la Iași, C. A. Huch, despre țările române¹, apărută în 1844 la Leipzig.

Cu privire la școala de gimnastică putem preciza în treacăt, pe bază de documente², că este vorba de inițiativa particulară a trei *Schwim-meister* (maestri de înot): Karl Holtzel, Iura Michai și Karl Heihen, supuși austrieci, cărora li s-au încredințat în vara anului 1840, din ordin domnesc, 27 soldați să urmeze cursurile lor. Pentru acest curs li s-a achitat din bugetul oștirii suma de 15 galbeni, reprezentînd taxa de 6 sfanțiși de persoană.

Notița lui Gramont apare însă confuză în legătură cu instruirea morală a ostașilor, dînd și o cifră de 100 de elevi-soldați. E greu de presupus la ce categorie de soldați se referea. La numărul global al cursanților pe 1838—1840, începînd cu cei din școala din Dudești, sau pur și simplu la o cifră amplificată voit. Nu reiese clar din cele de mai sus nici dacă Gramont avea în vedere situația din anul 1840, ca în cazul școlii de natație, sau se referea efectiv la mai multe școli lancasteriene.

Cercetările noastre ne-au dus la constatarea că, abstracție făcînd de așa-numita școală de natație și gimnastică, în perioada 1838—1840 nu au funcționat decît două școli lancasteriene pentru învățătura soldaților. Prima a fost școala de la Dudești, a doua — următoare acesteia — fiind creată în cadrul regimentului succesor în garnizoană la București. Cronologic, existența acesteia se situează în partea a doua a anului militar, care începuse în aprilie 1839 și se încheia în aceeași lună din anul următor.

Cursurile pentru soldații Regimentului 1 infanterie s-au ținut în noua cazarmă „Alexandria“, construită pe Dealul Spirii după planurile arhitectului Michael Dietz și înăugurată la 12 decembrie 1839³. Acest fapt a înlesnit să ne explicăm, pe de o parte, întîrzierea începerii școlii, ținînd seama că în cazarma provizorie de la Dudești, care folosea numai o parte din clădirea spitalului, nevoi de natură sanitară au putut impune restrîngerea numărului încăperilor destinate garnizoanei.

Datele privind existența și organizarea școlii ostășești din Dealul Spirii sînt minime față de cele pe care le cunoaștem despre prima școală. Știm, de pildă, că ea a fost organizată sub supravegherea colonelului Garbatki, comandantul regimentului, și a căpitanului Dimitrie Conțescu⁴, împlinitor al datoriilor de casier și

¹ C. A. Huch, *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828—1843*, Leipzig, 1844, p. 194.

² Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 84/1840, f. 537.

³ *Ibidem*, dos. 93/1838, f. 42, 86 etc.

⁴ În *Condica d-lor ștabi și oberi ofițeri ai polcului n. 1-iu pã anul 1839 ghen. 1-iu*, Dimitrie Conțescu este trecut în vîrstă de 23 ani, de „clasul“ 3 social, cu avere nedeosebită de părinți, încadrat iuncăr la polcul 1 la 23 februarie 1831, praporcic la 22 august 1831, porucic la 14 octombrie 1834, știind „grecește și puțin franțuzește și geografie“. Arh. st. Buc., Ștabul Oștirii, dos. 1/1839, f. 39 și 50.

pe care îl mai cunoaștem și dintre abonații la foile lui Barițiu¹: de asemenea că numărul elevilor ostași a fost mai redus decât al școlii de la Dudești, în proporție de 26 față de 63, și, în fine, că examenul de sfârșit de an școlar a avut loc pe data de 7 aprilie 1840, în prezența capului statului.

Din păcate însă, documentele cercetate nu fac nici o mențiune despre învățătorii acestei școli.

O coroborare a informațiilor extrase din documentația privind întregul istoric al școlilor elementare ostășești, cu relatările maiorului Ion Voinescu din necrologul făcut în 1853 lui N. Bălcescu, ne face să punem întrebarea dacă la cei 26 de elevi cîți au frecventat cursul școlar din Dealul Spirii a putut fi utilizat vreunul din foștii învățători ai școlii de la Dudești. Și dacă în acest caz ar putea fi vorba de *Nicolae Bălcescu*.

4. Uersiunea lui Ion Voinescu II.²

Potrivit versiunii lui Ion Voinescu II, inițiativa înființării școlii pentru învățătura militarilor de rangurile de jos se situează către sfârșitul anului 1839 și ar fi aparținut lui N. Bălcescu. Vodă Ghica, căruia instinctul binelui nu-i lipsea, dar nu avea și energia trebuincioasă, fiind în luptă atunci cu toată boierimea, cu Obșteasca Adunare și cu consulatul rusesc care îi pregăteau căderea, ar fi primit propunerea tînărului iuncăr, însărcinîndu-l chiar pe el cu funcția de profesor. Școala ar fi durat patru luni, în care timp Bălcescu ar fi învățat pe unterofițerii Regimentului 3 și ai unui escadron de cavalerie să citească și să scrie, să cunoască cele patru operații din aritmetică și, din geografie, împărțirea politică a Europei. La examenul de sfârșit de clasă a asistat și vodă Ghica; dar a fost silit — deci cu tot progresul constat din partea elevilor și a sîrguinței învățătorului lor — să închidă școala.

Analizată îndeaproape, relatarea lui Voinescu apare plină de elemente contradictorii, care nu se pot raporta la nici una dintre situațiile cunoscute în 1838 și 1840 luate în parte. Ea pare, în schimb, a le contopi pe amîndouă.

Dacă la rigoare afirmațiile sale concordă cu faptul că Bălcescu a predat cunoștințe multiple elementare în cadrul Regimentului 3 infanterie și a unui escadron de cavalerie, restul amănunțelor nu se mai potrivesc nici cu împrejurările care au dat naștere școlii de la Dudești, nici cu durata cursurilor de aici, care au ținut două luni și jumătate, și nici cu numărul învățătorilor.

Raportate la situația din 1840, cele înfățișate de Voinescu pot fi admise veridice sub rezerva probării lor definitive pe baza documentării.

Putem admite, de pildă, că Bălcescu — văzînd întîrzierea deschiderii unei școli similare celeia din 1838 pentru seria de ostași din regimentul nou venit în București și doritor, cum era, pentru cultivarea și educarea poporului — să fi sugerat ideea repetării experienței soldate atît de mulțumitor în anul precedent.

Putem admite, de asemenea, și faptul că pentru 26 de elevi, cîți a avut școala din Dealul Spirii, a fost suficient unul și nu mai mulți învățători. Și, procedînd prin compararea situațiilor create fiecăruia dintre cei trei învățători

¹ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu 1811—1911*, București, 1912, p. 466.

² J. Voinescu, *op. cit.*, p. 3.

de la școala din Dudești, alegerea ar cădea asupra lui Bălcescu. Astfel, cel mai vîrstnic dintre ei, Iorgu Paraschivescu din Regimentul 2 infanterie, fusese înaintat în rang de praporcic încă din noiembrie 1838. Toma Constantin a fost strămutat la 10 mai 1839 de la Regimentul 1 la Regimentul 3 infanterie¹, în cadrul căruia a fost apoi înaintat și el la rangul de praporcic². Înaintarea lor în grad atrăgea după sine în mod necesar sporirea îndatoririlor în cadrul serviciului militar și, în consecință, obligația rămîinerii pe lângă regimentele lor. Compania 7 a Regimentului 2, unde își făcea serviciul Iorgu Paraschivescu, era dislocată în această vreme la Călărași³; polcul sau Regimentul 3 în care figura Toma Constantin, plecase din București în Oltenia⁴ Nicolae Bălcescu, care prin personalitatea sa excepțională era net deasupra nivelului obișnuit al mentalității cazone, a rămas toată această vreme la grădul de iuncăr clasa a III-a; în august 1839, cînd se făcuseră înaintări în armată și cînd a fost promovat și Toma Constantin, Bălcescu pare să fi fost plecat la băi în Banat. Ceruse din iulie să i se aprobe a merge la Mehadia pentru două luni⁵. Sediul escadronului său în 1839—1840 se afla, e drept, la Giurgiu⁶. Dar aceasta nu constituia un impediment pentru a fi transferat la București; și colegii săi se găsiseră în timpul școlii de la Dudești în situații similare.

Dacă am accepta ca dată de început a școlii din Dealul Spirii luna decembrie sau cel mai târziu ianuarie (1840), ne-am apropia și de indicația lui Voinescu II, „cătref sfîrșitul anului 1839”. În felul acesta, și durata de patru luni dată de Voinescu ar coincide cu durata cursurilor de patru luni cît ar reieși că ar fi ținut școala din Dealul Spirii.

Este însă destul de ciudat faptul că, după examenul de sfîrșit de cursuri din 7 aprilie 1840, Alexandru Ghica acorda ca și în cazul școlii de la Dudești o grătificație în bani de 377 de lei (cite un icoșar vechi, adică 14,50 lei de cap) „la 26 cinuri de jos ce au urmat la școala ostășească” și s-au prezentat la examen⁷, dar nu face mențiune despre învățătorul ostașilor, necum despre vreo răsplătire a sa. Dacă credem că acel învățător este Nicolae Bălcescu, lucrurile și-ar găsi o explicație în impopularitatea pe care o aveau preocupările sale social-culturale printre gradele superioare. În necrologul din 1853, Voinescu II spunea că pentru Bălcescu slujba miliției și contactul cu oamenii pe care era silit a-i vedea nu erau de natură a-i mulțumi nici spiritul, nici mintea. De altfel, episodul la lecția de geografie vorbește de la sine.

¹ Arh. st. Buc., Ștabul Oștirii, dos. 38/1838, f. 48. Strămutarea lui Toma Constantin a fost temporară, deoarece la 11 iunie 1841 el făcea din nou parte din polcul 1 (cf. *ibidem*, Depart. Ostășesc, dos. 93/1839, f. 50 v°).

² Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 98/1838, f. 138—138 v°; dos. 93/1839, f. 3. Porunca domnească nr. 49 din 30 august a fost publicată în „Buletin. Gazetă oficială”, 1839, nr. 56 (7 septembrie) p. 242.

³ Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 98/1838, f. 108.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, Depart. Ostășesc, dos. 98/1838, f. 80; mențiune în N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, p. 463, n. 2. Asupra scopurilor politice urmărite prin călătoria lui Bălcescu la băile de la Mehadia, vezi Cornelia Bodea, *Societatea pentru învățătura poporului român din 1839 și planul de unitate națională a lui I. Cîmpineanu*, (comunicare ținută la Institutul de istorie al Academiei la 13 august 1964).

⁶ Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 98/1838, f. 108.

⁷ *Ibidem*, dos. 84/1840, f. 167, 171, 174, 177 și 183—184.

În stadiul de față al cercetărilor noastre, situația lui Bălcescu ca învățător la amândouă școlile ostășești rămîne o problemă nedezlegată. Noi descoperiri vor putea aduce confirmarea sau infirmarea presupunerilor cu privire la personalul didactic al școlii din Dealul Spirii.

Un pas înainte s-a făcut totuși față de ceea ce se știa pînă acum.

S-a putut dovedi că au existat două școli elementare ostășești, întemeiate din inițiativă pornită de sus, dar că ele au avut mai mult caracter ocazional, experimental, subliniat și prin modul de recrutare al învățătorilor.

Se cunosc acum toți trei învățătorii primei școli din 1838.

Rezultatele bune obținute în amândouă școlile au arătat cu prisosință setea de cultură a maselor țărănești, care constituiau elementul covârșitor în baza socială a trupei. Ea a fost prețuită la reala sa semnificație de către învățătorul democrat-revoluționar N. Bălcescu, lucru dovedit prin demofilismul său ardent și prin elanul cu care s-a apropiat de ostașul român. Rivna de carte a poporului de jos a cunoscut-o și revoluționarul transilvan Florian Aaron, cu mai bine de un deceniu în urmă, ca învățător la școala lui Dinicu Golescu. Acum, ca profesor și om de acțiune, se bucura de privilegiul de a putea lauda în cuvinte calde opera națională realizată de foștii săi elevi de la Sf. Sava. „Este o mare plăcere — scria Fl. Aaron în „România”, ziarul său, cu ostentativă tendință de rededeșteptare națională — să vadă cinevași cu cită rîvnă, cu cită întrecere vin soldații într-această școală și cu ce spor înaintează. N-ar putea crede cinevași că niște mîini vînoase, care învîrtesc ca pămăntul armele cele mai grele, ar fi în stare să ție condeiul cu atîta potrivire încît să poată face dintîiași dată cele mai grele trăsuri ale literilor. Cu asemenea pătrunzătoare înțelegere nu este îndoială că acești soldați, urmînd la învățatură măcar numai la două zile o dată cîte două ceasuri, în puțină vreme vor ajunge în stare nu numai a citi și a scri, ci și a așterne socotelile cele mai obicinuite”¹.

Numărul atît de redus al elevilor ostași care au urmat cursurile — 63 în 1838 și 26 în 1840 — denotă în același timp prudența cu care au manevrat cercurile conducătoare arma cu două tăișuri a culturalizării poporului. Dacă școala din Dealul Spirii rămîne ultima experiență de acest gen făcut în cadrul oștirii regulamentare, este că între cauzele care au putut influența renunțarea la școala pentru regimentul ce urma să-și preia garnizoana în București pe intervalul 1840—1841 trebuie considerată în primul rînd situația creată prin descoperirea acțiunii revoluționare de la 1840, deși mișcarea nu s-a format în cadrul ostășesc și nu a avut aderențe imediate în armată². Totuși, punîndu-se în cumpănă foloasele pe care le aduseseră organizarea școlilor în instruirea soldaților neștiutori de carte și pericolul răspîndirii ideilor înaintate în mijlocul lor prin intermediul școlilor sau a influențelor directe de la om la om, s-a procedat la suspendarea cursurilor și la excluderea celui mai revoluționar element din cadrele oștirii.

¹ „România”, I (1838), nr. 184 (8 august), p. 728.

² Cf. G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 în Țara Românească în Studii și materiale de istorie medie*, III, p. 193.

Cu toate că s-au numit școli ostășești, ele au fost simple așezăminte de învățămînt elementar, echivalente — ca organizare și materii de predare — cu oricare altă școală sătească sau începătoare de la orașe, creată pentru copiii de vîrstă școlară. Dezvoltarea armatei în perioada regulamentară reclama crearea unei școli speciale de tip superior pentru corpul ofițeresc, avînd profil militar bine determinat. Această necesitate a preconizat-o întîi fostul iuncăr învățător al școlilor ostășești de la 1838—1840 în lucrarea pe care o publica patru ani mai tîrziu la Iași. „Instrucția ofițerilor ce e neîngrijită — scria Bălcescu în *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*¹, duhul ostășesc ce-i lipsește cer o mai mare luare aminte a cîrmuirii. Întocmirea unei foi ostășești care să se deie în mîna ofițerilor, iară mai cu seamă întocmirea unei școli ostășești speciale în care să se formeze atît ofițerii pentru cîte trele arme, cît și un trup de ingineri, sînt de neapărată trebuință. Această școală ar costa puțin în privința minunatelor foloase ce ar aduce”. Școala militară specială — de cadre ofițerești sau de iuncări, după cum i s-a spus — a fost creată la București la 13 iunie 1847, în cazarma cavaleriei „Sf. Gheorghe” de la Malmaison², dar bineînțeles nu după principiile democratice ale lui Bălcescu.

5. Ce au devenit foștii iuncări-învățători după 1838—1840.

Pe iuncărul lăsat bun în grad de cei ce nu gîndeau la fel cu el, arestarea și condamnarea în procesul mișcării de la 1840 și scoaterea din rîndurile armatei³ l-au îndreptat pe drumul pe care-l cereau imperativele revoluționare ale poporului său.

Dintre cei doi foști colegi de catedră, Iorgu Paraschivescu, devenit praporcic, avînd și o vechime din 1834 în armată, a rămas mai departe în slujbă. S-a strămutat o dată, la 29 octombrie 1840, de la Regimentul 2 de infanterie la Regimentul 3 și peste doi ani, la 13 mai 1842, a trecut la Regimentul 1⁴. A slujit între anii 1846 și 1848 cu ajutor la secția a III-a a Ștablului oștirii. În 1853 ajunge căpitan, iar în 1858 maior și șeful secției a III-a⁵. După această dată nu mai întîlnim știri privitoare la activitatea sa. În cariera militară s-a integrat treptat în rîndul ofițerilor superiori, împărtășindu-le mentalitatea, fără ca împrejurările vieții să-l mai întîlnească vreodată cu fostul său coleg de catedră.

¹ N. Bălcescu, *Opere*, I, p. 82.

² „Buletin ofițial al Prințatului Țării Românești”, 1847, nr. 46 (24 iunie), p. 181 (porunca domnească nr. 36 din 13 iunie 1847). Pentru istoricul acestei școli, cf. Ulysses de Marsillac, *Histoire de l'armée roumaine*, Bucarest, 1871, p. 160—171; Căpitan Nicolaie Uică, *Istoricul școlii militare de infanterie de la anul 1847—1911*, București, 1911, p. 4—8.

³ Scoaterea lui N. Bălcescu din armată este anunțată de către Const. Ghica, șeful oștirii, la 21 februarie 1841 (cf. N. Bălcescu, *Opere*, IV; *Correspondență*, p. 469); pricazul domnesc poartă data de 1 martie 1841, Cf. Arh. st. Buc., Ștabul Oștirii, dos. 51/1840 f. 593 v°. („Catastih de toate cinurile de jos ale cavaleriei ce ș-au slobozit din slujbă de la 1 septembrie 1840 și pînă la 1 sept. 1841).

⁴ Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 93/1839, f. 36, 71.

⁵ Lt.-col. Franc, *Contribuții la istoricul Marelui-Stat Major*, p. 84—85.

În schimb, Toma Constantin își va urma vocația valorificată pentru prima dată la Falansterul de la Scăieni. La sfârșitul anului 1840, după stagiul făcut cu regimentul 3 în Oltenia, cere domnitorului învoire de a pleca din țară și a se consacra studierii artelor grafice în străinătate. În jalba sa către vodă Ghica¹ se referea numai la „dispozițiile firești către învățătura meșteșugului zugrăvirii” învățat la colegiul Sf. Sava, dar nedesăvârșit pînă acum pentru a se putea socoti „zugrav” (pictor). Or, cum această calitate nu se putea dobîndi atunci decît la studii în străinătate, intenția sa era ca să-și desăvîrșească vocația la Viena. La 11 iunie 1841, Alexandru Ghica îi acorda prin poruncă pe oștire voia de a merge peste graniță la „Școala politehnică” sau „Academia de belle-arte din Viena” spre a să desăvîrși în artele grafice, urmînd a fi socotit pe viitor „slobod cu voie peste graniță”². În acest scop a obținut o bursă anuală de 100 de galbeni, plătită din bugetul Eforiei școlilor pe anul 1842 și 1843³. Din alte documente reiese că la Viena se consacrase în special meșteșugului *sculpturii* și că era ajutat pentru aceasta din fondurile școlii de la Slatina (Olt), unde urma să devină profesor⁴. Dar în februarie 1843 comandantul oștirii din București aducea la cunoștința noului domnitor Gheorghe Bibescu o altă dorință a tînărului pictor: de a pleca din capitala habsburgică și de a se duce în Italia pentru a continua acolo învățătura artelor frumoase⁵. Răspunsul domnului Bibescu a fost însă negativ. Punctul său de vedere era că „ofițerii care sînt în slujba miliției nu vor fi slobozi a lipsi peste graniță vreme îndelungată”⁶. De aceea prin același ordin, Toma Constantin de la Viena, sublocotenentul Ioan Brătianu și locotenentul Grigore Caracaș din cavalerie, care se aflau în Elveția la Universitatea din Geneva din vara 1841 și 1842⁷, au fost scoși din cadrele armatei⁸.

De la această dată pînă la 1845 nu avem alte știri cu privire la activitatea sa. În „Curierul românesc” din 5 noiembrie 1845⁹ se publica un anunț prin care se face cunoscut că „d-l Constantie (!), artist în pictură și în sculptură, elev al școlii din Viena, român de nație și profesor în așezămîntul orfanal din Sibiu, numit strajament, execută orice lucru în piatră, marmoră, statuie, monumente și orice din ramura sculpturii”.

¹ Arh. st. Buc., Min. Cultelor și Instr. Publice — Țara Rom., dos. 3 382/1840, f. 3.

² *Ibidem*, f. 1—2; *ibidem*, Ștabul Oștirii, dos. 55 I/1840, f. 369 și 640; Depart. Ostășesc, dos. 93/1839, f. 50 v°.

³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, II, p. 212.

⁴ I. Cojocaru, Z. Ornea, *op. cit.*, p. 266, nota.

⁵ Arh. st. Buc., Depart. Ostășesc, dos. 39/1839, f. 91.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 47 și 72.

⁸ *Ibidem*, f. 91.

⁹ „Curierul românesc”, XVII (1845), nr. 78 (5 noiembrie), p. 311.

Nu este de mirare — dată fiind situația în care îl pusese scoaterea din armată și imposibilitatea de a continua cu mijloace proprii studiile în Italia — că Toma Constantin, în loc să ajungă profesor la școala din Slatina, s-a oprit la orfelinatul theresian din Sibiu.

În vîltoarea evenimentelor din 1848 îl surprindem din nou la Viena. Activitatea sa din timpul revoluției e dezvăluită, în parte, într-o scrisoare adresată de Ioan Maiorescu de la Frankfurt lui A. G. Golescu-Negru la 16 septembrie 1848¹. În ea aflăm despre intenția lui de a se întîlni în interes revoluționar cu Eftimie Murgu. În darea de seamă a aceluiași Golescu de banii pe care i-a cheltuit în calitate de agent diplomat al guvernului provizoriu, figurează 25 de galbeni remiși „în Viena“, lui Toma Constantin pentru mergerea „în Banat și Transilvania“, „cu scrisori către agitatorii cei de frunte“, spre a pregăti împreună manifestații și a face propagandă în folosul unirii tuturor românilor². Pe de altă parte, legăturile sale cu revoluționarii munteni se deduc și din prezența numelui său pe o evidență de sume mai mărunte împrumutate sau date din banii revoluției Țării Românești³. Viziunea și acțiunile sale reflectă ceva și din ideile socialiste utopice care l-au condus în Falansterul de la Scăieni, ca și din înrîuririle activității duse alături de corifeul luptei pentru unitatea națională, Nicolae Bălcescu, în școala oștășească de la București.

Dar dragostea de patrie și glorificarea faptelor de arme ale strămoșilor, ca și revelarea cauzelor care aduseseră starea tristă în care se aflau pe atunci masele țărănești — care au caracterizat cariera de învățător-iuncăr a lui N. Bălcescu —, au dat imbold revoluționar și multora din foștii elevi de la școala din Dudești și Dealul Spirii. În 1848, Pătru Cladoveanu, de pildă, hălăduitor în Cerneții județului Mehedinți și premiantul din clasa II-a din 1838 a fost arestat la 14 octombrie pentru zelul și stăruința cu care îndemnase obștea orășenească „a lua iscălituri în favorul Constituției“ și pentru că strînsese „șaică“, sau ceată, pentru armata de voluntari a generalului Magheru. Costache Anton cojocarul și Radu curelarul, acesta din urmă premiant în clasa I a aceleiași promoții, erau înscriși în garda națională din București⁴. Toate aceste nume, ca și altele intrate în anonimul maselor de revoluționari de la 1848, sînt mărturii netăgăduite despre activitatea de pedagog și profesor a marelui dascăl revoluționar pe care l-a avut poporul român în lupta sa de regenerare social-politică de la mijlocul secolului al XIX-lea.

¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, IV, București, 1903, p. 399.

² George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a României. Boierii Golesți*, II, București, 1939, p. 385.

³ I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, ed. O. Boitoș, III, București, 1940, p. 38.

⁴ Cf. Cornelia Bodea, *Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, în „Studii“, XIII (1960), nr. 2, p. 154; [M. Regleanu], *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*. București, 1962, p. 37, 95 și 405—407.

ANEXE

1838. octombrie 16

Tabel cu cei mai buni elevi ai școlii ostășești de la Dudești și corpul didactic

Listă de ucenicii care se deosebesc prin a lor înaintare la învățătura citirii și a scrierii

<i>Roata</i>	<i>Cinul</i>	
7-lea	feldf.	Marin Ion meșterul
5	unterof.	Ion Crăciunescu
3	"	Dumitrache Ion
caval.	"	Ștefan Găman
1	"	Gheorghe slujitoru
2	"	Radu Popa
8	sold.	Pătru Cladoveanu ¹
6	"	Radu Rusu
	"	Ion Dăogaru ¹
	"	Prodan Ghencu
	"	Radu curelaru ²
	"	Hristache Popa Matei
	"	Nicolaie Bonciu

Iuncării-învățători

unt. nobil 1-iu Iorgu Paraschivescu — intrat 8-brie 1834

unt. nobil 2-lea Toma Costandin — mart. 1837

iuncăr 3-lea Nicolae Bălcescu — iulie 1838

Ingrijitorul școliei,

D-1 Ștefan Stoica căpitan

16 octombrie 1838

Mih. Ghica
P. Poenaru

Arh. st. Buc., Ștabul Oștirii, dos. 28/1838, f. 154, original.

¹ În catalog figurează cu numele Stanciu Ion Dăogaru.² În catalog: Mihai Pătru curelaru.

II. Matricola lui Nicolae Bălcescu din formularul cavaleriei de luncări și unterofițeri nobili pe anul 1839

Nr.	Cinul Numele și familia	De câți ani	De ce clas și de are moșii unde anume	Cînd au intrat în slujbă, recrut sau de vole și cu ce cin s-au învrednicit				În care polc în cursul slujbei s-au schimbat și unde				De au făcut vreo bravură în cursul slujbei și unde	De știe carte, să ci- tească, să scrie sau alte științe	De au fost cu vole acasă, cînd, pe cîtă vreme și de s-au întors la soroc	De au fost în țărașuri după judecată sau fără judecată, cînd și pentru ce	De este fiicău sau în- surat și de are copil	De este în complet sau peste complet la polc s-au trimis	De este destoinic de înălțat
				Cinul	Anul	Luna	Ziua	Cinul	Anul	Luna	Ziua							
<12>	Nicolae Bălcescu	18 ¹	fecior de pitar, nedesebit din casa părintească	Iun- [căr]	[1]838	iu- l[ie]	8	Nu s-au schimbat		n-a făcut		n-a fost	n-a fost	flă- cău	În com- plet la polc	Des- toi- nic		

Arh. St. Buc., Ștabul Oștirii, dos. 1/1839> f. 220 v. - 221. Original.

¹ Etatea de 18 ani este înregistrată greșit, deoarece și în cererea de intrare în armată, primită la 13 iunie 1838, se arată că Bălcescu avea la acea dată 19 ani.